

Ю. І. Левченко,
директор, учитель української мови і літератури Комунального закладу
Луцька вечірня (змінна) школа Луцької міської ради

Мовна культура як складова особистості сучасного керівника закладу освіти

Порушено питання про мовну культуру освітян, зокрема управлінців: останніми роками до ще не житих русизмів додалась незліченна кількість зайвих англіцизмів.

Ключові слова: суржик, державна мова, тексти з педагогіки, запозичення.

Levchenko Yu. I. Language Culture as a Component of a Modern Head of an Educational Institution.

The issue of the linguistic culture of educators, in particular managers, has been raised, as in recent years many needless Anglicisms have been added to the still living Russisms.

Key words: Surzhik, state language, texts on pedagogy, loans.

Більшість європейських мов можна вивчити
за шість років, свою ж треба вчити все життя.

Вольтер

Постановка питання. Суспільно-політичні й соціально-економічні процеси, які відбуваються в Україні, мають суттєвий вплив на систему освіти. Формується нова ідеологія і практика життєдіяльності сучасної школи як соціально-педагогічної системи, результатом діяльності якої є «формування довіри суспільства до системи та закладів освіти, органів управління освітою; постійне та послідовне підвищення якості освіти» [1].

Інтеграція в загальноєвропейській освітній простір ставить у центр вітчизняної педагогіки пріоритет людської особистості. В таких умовах особливої актуальності набуває проблема формування професійної культури керівника закладу як управлінця освіти, у т. ч. культури спілкування.

Центральною ланкою професійної культури керівника закладу освіти є управлінська культура, яка передбачає високий рівень управлінської компетентності, безпосередньо пов'язаної з реальним контекстом його діяльності. Управлінська культура – це сукупність теоретичних та практичних положень, принципів і норм, що мають загальний характер і відносяться різною мірою до різних аспектів людської діяльності. Це система знань, що обслуговує управлінську практику як культурний феномен, сукупність науки і мистецтва управління, різного роду рекомендацій, узагальнень об'єкта управління, які мають науково-практичну цінність і органічно, системно взаємопов'язані. Справжня висока управлінська культура, як і культура особистості, – це гармонія знань і морально-етичних

якостей, які, безумовно, залежать від інтелектуально-культурних якостей особистості, що перебуває біля керма управління.

Управлінська культура існує як система знань про процеси управління, структури управлінських систем, форми, методи і принципи. Сучасний керівник навчального закладу не стільки має давати розпорядження, скільки співпрацювати. А це означає, що потрібно змінювати стиль роботи, виробляти нову управлінську культуру. Директор навчального закладу є провідною фігурою щодо здійснення управлінської діяльності навчально-виховного процесу. Тому модернізація освіти вимагає зробити універсальними вимоги до професійної компетенції керівника навчального закладу.

Сучасний навчальний заклад існує за умов ринкових відносин, тому його керівник має знати технології менеджменту та маркетингу в освіті, щоб не залишитися осторонь від реалій життя. Однією з вимог системного підходу до управління школою є підвищення культури управління. Без неї не може бути демократизації і, відповідно, не може бути цілеспрямованої роботи щодо створення правової демократичної держави.

Професійну культуру розуміють як соціально-професійну якість суб'єкта праці. Це розуміння містить сукупність принципів, норм, правил, методів, які сформувалися історично і регулюють фахову діяльність людини. Основу цієї культури складають знання та цінності, вироблені конкретно соціально-професійною групою та закріплені у традиціях її життєдіяльності.

Невід'ємною складовою професійної культури керівника навчального закладу є його професійна компетентність, яка передбачає володіння системою знань, умінь, навичок, достатньою для успішного розв'язання управлінських завдань. Володіння стратегіями творчої діяльності, загальновідомими, неформалізованими особистісними знаннями, розвиненість професійної інтуїції, професійно важливих компонентів мотивації та самосвідомості, відкритість до наукових досягнень – складники професійної культури керівника (які науковці виносять за межі професійної компетентності, проте є не менш важливими).

Фахова культура керівника навчального закладу взаємопов'язана з усіма компонентами його особистісної культури, в першу чергу з моральною, правовою, інформаційною, розумовою, естетичною, екологічною, загальним рівнем культури особи.

Професійна культура керівника, зокрема культура спілкування, як цілісна властивість особистості проявляється в процесі управлінської діяльності, стимулює творчий розвиток, особистісне зростання, самоактуалізацію, самовдосконалення; суттєво впливає на функціонування та результати життєдіяльності навчального закладу.

Огляд літератури. Професор кафедри менеджменту освіти ЦІППО АПН України Г. В. Єльнікова «культуру управлінської праці» визначає як систему, що «містить такі її різновиди: загальна, або загальнолюдська культура, культура політична, правова, естетична, педагогічна з її численними відтінками в залежності від типу і специфіки навчального закладу» [2]. Кандидат психологічних наук І. І. Бойко визначає управлінську культуру як «міру та спосіб творчої самореалізації особистості керівника в різноманітних видах управлінської діяльності, спрямованої на засвоєння, передачу та створення цінностей і технологій в управлінні школою» [3]. «Управлінська культура – це різновид професійної культури, який складається з політичної, правової, адміністративної, менеджерської, організаційної, соціально-психологічної, інформаційної, комунікативної та економічної культур і є інтегральним утворенням щодо системи знань і вмінь, особистісних якостей, мотивів і цінностей, які реалізуються під час управління», – зазначає С. В. Корольок [4, с. 88]. «Культура управління школою, – писав професор Ю. А. Конаржевський, – це виконання адміністрацією сукупності вимог, які висуюються до процесу управління, зумовлених нормами моралі, етики, естетики, права, принципами організації й технології управління».

Виклад основного матеріалу. Культура – концепт досить складний, який має всі ознаки цілісної динамічної системи, що складається з багатьох структурних частин або компонентів, які перебувають у певних зв'язках і взаємозалежності. Вона становить собою сукупність матеріальних і духовних цінностей. Культурно працювати – це значить уміти правильно розставити кадри на вирішальних ланках, працювати творчо, з перспективою, завжди бачити кінцеву мету і вибирати найбільш раціональні методи її досягнення. А для цього треба постійно вчитися, наполегливо оволодівати науковими принципами.

Під загальною культурою розуміють найбільш просту форму «культурності», коли людина одержала певну освіту, засвоїла деякі правила етикету і досягла відповідного рівня в користуванні ними. Безумовно, для керівника сучасної школи цього рівня явно недостатньо. Він має бути носієм високої загальнолюдської культури, що визначається, перш за все, справжньою інтелектуальністю і високою духовністю. Носій цієї культури повинен мати широкий світогляд, глибоку ерудицію, справжнє розуміння про честь, совість, громадську мужність, уміти володіти собою в будь-якій, навіть екстремальній ситуації.

Говорячи про роль школи в духовному розвитку юнацтва, не можна не відзначити гостру необхідність підвищення культурного рівня вчителів, разом з ними і керівників навчальних закладів, які сьогодні далеко не всі відповідають сучасним вимогам.

Важливим аспектом професійної придатності будь-якого керівника, зокрема й директора школи, є культура спілкування.

Про це говорять на різних рівнях, і не тільки педагоги, для яких це обов'язковий атрибут їх професії, але й філософи, соціологи, економісти, керівники підприємств і представники управлінської науки. І це не випадково, оскільки найновіші соціологічні дослідження показують, що поганий настрій негативно відбивається на працездатності людини, значно знижує продуктивність.

Культура спілкування не можлива без високої культури мовлення керівника, бездоганного знання української мови.

Володіння мовою ділових паперів, усним мовленням, уміння переконливо виступати перед людьми, спілкуватися – одна з найважливіших психолого-управлінських вимог до керівника освітнього закладу. Керівник у галузі освіти неодмінно повинен мати сформовані мовні навички, а також оперувати такими якостями мови, як змістовність, зрозумілість, виразність, дієвість. Мовленнєві навички

допомагають керівникові у формулюванні управлінських рішень, здійсненні письмового та усного ділового спілкування, проведенні різноманітних форм організації управління (нарад, педрад, зборів тощо). Належне володіння мовою, зокрема діловою, сприяє ефективному виконанню всіх завдань управління, формуванню авторитету керівника, створенню відповідного академічного середовища в закладі у цілому й педагогічному колективі зокрема. Висока культура писемного й усного мовлення, належне володіння державною мовою, уміння правильно використовувати все багатство засобів сучасної української літературної мови – найкраща рекомендація кожної ділової особи в її роботі, громадській діяльності, повсякденному житті.

Писемне й усне спілкування у сфері управління має відбуватися тільки українською мовою з дотриманням усіх лексичних, граматичних і стилістичних норм. Адже керівник освітнього закладу повинен уникати мовленнєвих помилок у діловому спілкуванні. Мовна культура починається із самоусвідомлення людини як мовної особистості й залежить від знання мовної системи. Вільне володіння українською мовою без нав'язаних їй лексичних, синтаксичних, фразеологічних одиниць чужої мови – невід'ємний чинник поваги до власного народу, його історії, культури.

Український народ завжди вирізнявся високою культурою мовних стосунків. Так, турецький мандрівник Евлія Челебі, який у 1657 році мандрував Україною, згодом писав, що українці – це стародавній народ, а їхня мова всеосяжніша, ніж перська, китайська, монгольська. Тож чи не варта вона того, щоб уже в незалежній державі українців відродити мову титульної нації, очистивши від чужомовних нашарувань, реально, а не формально надавши їй місце в суспільстві, на яке вона заслуговує? І кому ж робити це, як не закладам освіти та їхнім очільникам? Не «плекати рідну мову» на виховних заходах, пишатися її милозвучністю і красою, а просто правильно нею говорити, не допускаючи лексичних і граматичних зайд з мов чужих.

Культура мовлення є вагомою складовою загальної культури людини, особливо керівника освітнього закладу. Виправдання «я не філолог» тут недоречні. Хіба говорити правильно рідною мовою мають тільки філологи? Дослідники свідчать, що мовна ситуація в Україні досить складна. Є багато чинників, що роблять її такою, – історичних, політичних, ментальних. Їх дослідження виходить

далеко за межі цієї статті, тому розглядати їх не будемо. Але не викличе, мабуть, заперечень думка, що на чолі процесу відновлення української мови мають бути освітні заклади й, відповідно, їх керівники. «Війни виграють не генерали, війни виграють шкільні вчителі та парафіяльні священики», – говорив Отто фон Бісмарк. На теренах України зараз триває війна, яку називають гібридною, перемога в якій – європейський вектор розвитку, поразка – повернення до московського болота. Питання ж мови в цій війні стоїть далеко не на останньому місці.

Мовлення сучасних українців, на жаль, дуже далеке від нормативного. Прояви суржику спостерігаємо не тільки в мовленні пересічних громадян, а й дикторів радіо, телебачення, спортивних коментаторів, провідників різноманітних телепрограм (у тому випадку, коли вони йдуть українською), журналістів паперової й електронної преси (про мовлення політиків говорити не будемо – тут, як кажуть, без коментарів). На превеликий жаль, мовлення вчителів теж дуже далеке від ідеалу. А вони вчать дітей і, на жаль, не тільки основ наук, а й усіх отих недолугих висловів, що не мають нічого спільного з українською мовою: «давайте поговоримо», «закрити очі», «твої прихоті», «вірний крок», «віднесись серйозно», «любі кольори», «освітні міроприємства» та безлічі інших. Хто як не керівник має убезпечувати дітей від засвоєння такого мовного сміття? А для того й самому треба оволодіти навичками культури мовлення і якщо не всім багатством української мови, то принаймні на рівні, який личить людині з вищою освітою.

Звичайно, на формування рівня мовної культури впливали і впливають негативні фактори минулого й сьогодення, про які в цій статті говорити не будемо, але й прагнення бодай трохи змінити ситуацію на краще не спостерігаємо.

«Типове положення про атестацію педагогічних працівників», затверджене наказом МОН України від 06.10.2010 р. № 930, визначає цілком слушні кваліфікаційні вимоги до педагогічних працівників, серед яких – володіння інноваційними освітніми методиками й технологіями, різними формами позаурочної й позанавчальної роботи, уміння лаконічно, образно і виразно подати матеріал, уміння аргументувати свою позицію, володіння ораторським мистецтвом тощо. А от досконале володіння державною мовою якимось не передбачено. Не побачимо, на жаль, ми курсу культури мовлення, який би дієво допоміг учителям і керівникам освітніх закладів позбутися наслідків русифікації, «зрощення мов», і серед освітніх

модулів післядипломної освіти. А тим часом Олександр Опанасович Потебня (1835–1891) – видатний український мовознавець, філософ, фольклорист, етнограф, педагог, вчений із світовим ім'ям – стверджував: «Без знання її [української мови] українські устремління виявляться збудованими на піску».

Варто згадати і про явище, яке сучасному українському мовленню аж ніяк не додає культури. Це запозичення, переважно англійські. Чомусь у нашому сьогоденні вживання **англіцизмів** стало ледь не ознакою якоїсь особливої «науковості», причетності до високих сфер західного життя. Мовлення сучасних українців заповнили *менеджери й топ-менеджери, мерчандайзери й супервайзери, гаджети й меседжі, дистриб'ютори й спічрайтери, юзери й тинейджери, фаст-фуди й боді-арти, бойфренди й реаліті-шоу, кофі-брейки й сейли, шопи* різного ґатунку, *постери й сторітелери*... У програмках семінарів, конференцій та інших таких заходів перерву обов'язково назвуть брейк-кавою, а то ще й кофі-брейк, навчальні місця – локаціями, представлення – презентаційним меседжем, навчальні заходи – якимись воркшопами. Який стосунок ці слова мають до української мови? Чому ми так не поважаємо себе й зневажаємо мову своїх предків?

Психолого-педагогічні тексти рясніють *модераторами й фасилітаторами, бекґраундами й фідбеками, коучингами й флешбеками, брейнстормінгами й майндмепінгами, флешмобами й квестами, тьюторами й кейсами*. Кажуть, що то такі міжнародні терміни. Дозволимо собі не погодитись. Мова наукових текстів повинна бути чіткою, прозорою, зрозумілою. В американських та англійських наукових працях, що спрямовані до англійської аудиторії, вона такою і є, тобто англійською, коли речі називають своїми іменами, зрозумілою для читача мовою. От тільки чому вже наші автори, що пишуть для читача українського, послуговуються англійською лексикою, залишається загадкою.

Коли йдеться про нові навчальні технології, то без англійсько-українського словника не завжди розібратись можна. Тут вам і *сторітеллінг*, і *кейс-стаді*, і *коучинг*, і таке інше... А перекладімо українською, то й нічого особливо нового не побачимо: *створення історій* (цей метод ще бабусі наших бабусь знали),

ситуативне навчання (започатковано в Гарвардському університеті в 1921 році), *навчання за допомогою питань – відповідей* (започатковано в Оксфордському університеті в 1830 р.).

Треба розуміти, що таке надмірне вживання чужої лексики руйнує мову, завдає їй не меншої шкоди, ніж російсько-український суржик. «Іншомовні слова треба вживати там, де є konieczність, де без них нема як обійтись. Там же, де є можливість вживати свою лексику, треба вживати свою. Свої – не гірші від заморян», – писав Святослав Караванський, український мовознавець, поет, перекладач, журналіст, багатолітній в'язень концтаборів СРСР.

Висновки. Україна прагне інтегруватись у європейський і світовий демократичний простір. Помилкою буде думати, що шлях до такої інтеграції пролягає через засмічення своєї мови англійською лексикою. Досвід країн Європи свідчить про протилежне. Про високий рівень культури свідчить не намагання пересипати своє мовлення заморськими словами, а глибоке й досконале володіння власною мовою. Я. Снядецький – видатний учений-просвітник, батько польської термінології в точних науках – писав: «Чимало затемнює і спотворює мову чужоземщина: це напрямок і спосіб висловлення думки, взятий з чужих мов, а нашій не властивий. Як на мене, помиляються ті, хто гадає, що мова збагачується, коли до своїх шат приймає чужоземне. Насправді це найкоротший і битий шлях до її згуби». Цю істину мають знати й пам'ятати керівники освітніх закладів. Адже саме школа значною мірою формує й світогляд, і культуру поведінки, й культуру мовлення молодого покоління.

Ще в 2000 році Джеймс Мейс, американський історик, політолог, журналіст, професор Києво-Могилянської академії, дослідник Голодомору в Україні, автор звіту комісії Конгресу США з вивчення Голодомору 1932–1933 років, звертався до нас із мудрим застереженням: «Це сувора діалектика – щоб піти далі, треба знати, звідки йти. Щоб стати європейцем, треба стати українцем. Щоб стати громадянином світу, треба стати українцем і європейцем. І цей шлях самоідентифікації треба пройти. І починати сьогодні і тепер, бо завтра буде пізно».

Література

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19>
2. Єльнікова Г. В. Культура управлінської праці керівника загальноосвітнього навчального закладу. *Управління школою*. 2004. № 35 (83). С. 2.
3. Бойко І. І. Професійна компетентність керівника закладу освіти як складова його професійної культури. Київ, 2008. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/peddysk/2009_5/bojko.pdf.
4. Корольок С. В. Управлінська культура керівника школи. *Постметодика*. 2003. № 5–6. С. 85–88.